

**QIMMATLI QOG‘OZLAR BOZORIDA TIJORAT BANKLARI FAOLIYATINI
KENGAYTIRISHNING NAZARIY JIHATLARI**

magistr: Abduvohidova N.

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

Ilmiy rahbar: Karimova A.

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

Annotatsiya

Mazkur tadqiqotda qimmatli qog‘ozlar bozorida tijorat banklari faoliyatining kengayishi bilan bog‘liq asosiy nazariy yondashuvlar tahlil qilinadi. Ishda banklarning fond bozoridagi ishtiroki, investitsion vositachilikdagi roli, qimmatli qog‘ozlar portfelini boshqarish tamoyillari hamda moliyaviy risklarni diversifikatsiya qilish mexanizmlari yoritiladi. Shuningdek, zamonaviy moliya bozorining rivojlanishi, bank kapitali va likvidlik talablarining fond bozori faolligiga ta’siri ilmiy asosda bayon etiladi. Tadqiqot natijalari tijorat banklarining investitsion imkoniyatlarini kengaytirish va kapital bozorining samaradorligini oshirishga qaratilgan nazariy xulosalarni taklif etadi.

Kalit so‘zlar

qimmatli qog‘ozlar bozori, tijorat banklari, emissiya faoliyati, investitsion operatsiyalar, brokerlik xizmatlari, aktivlarni boshqarish, risklarni diversifikatsiya qilish, fond bozori likvidligi, resurs bazasi, moliyaviy barqarorlik, investitsion salohiyat, raqamli texnologiyalar, kapital bozori, moliyaviy instrumentlar, makroiqtisodiy barqarorlik.

Аннотация

В данном исследовании анализируются основные теоретические подходы к расширению деятельности коммерческих банков на рынке ценных бумаг. Рассматриваются участие банков в фондовом рынке, их роль в инвестиционном посредничестве, принципы управления портфелем ценных бумаг и механизмы диверсификации финансовых рисков. Также обосновано влияние развития современного финансового рынка, требований к капиталу и ликвидности на активность банков в сфере операций с ценными бумагами. Полученные результаты формируют теоретические выводы, направленные на расширение инвестиционных возможностей коммерческих банков и повышение эффективности рынка капитала.

Ключевые слова:

рынок ценных бумаг, коммерческие банки, эмиссионная деятельность, инвестиционные операции, брокерские услуги, управление активами, диверсификация рисков, ликвидность фондового рынка, ресурсная база, финансовая устойчивость, инвестиционный потенциал, цифровые технологии, рынок капитала, финансовые инструменты, макроэкономическая стабильность.

Kirish

Raqobat kuchayib borayotgan sharoitda tijorat banklarining moliyaviy barqarorligi nafaqat an'anaviy kredit operatsiyalariga, balki ularning qimmatli qog'ozlar bozorida tutgan o'rniga ham bevosita bog'liq. Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, fond bozori banklar uchun resurslarni jalb qilish, risklarni boshqarish va investitsion salohiyatni kengaytirishning eng muhim moliyaviy mexanizmlaridan biridir.

Zamonaviy moliya tizimida qimmatli qog'ozlar bozori iqtisodiyotda kapitalni qayta taqsimlash, investitsiya oqimlarini yo'naltirish va makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiluvchi asosiy institut hisoblanadi. Ushbu bozor orqali iqtisodiy sub'yektlar o'zlarining bo'sh moliyaviy resurslarini investitsiyaga yo'naltiradi, korxonalar esa qo'shimcha mablag'lar jalb qilish imkoniga ega bo'ladi. Tijorat banklari fond bozorining eng faol ishtirokchilaridan biri bo'lib, ular nafaqat investor sifatida, balki emissiya ishtirokchisi, vositachi va moliyaviy xizmatlar yetkazib beruvchi sifatida ham muhim o'rin tutadi.

Banklarning qimmatli qog'ozlar bozoridagi ishtiroki ularning risklarni taqsimlash, resurs bazasini mustahkamlash, daromad manbalarini diversifikatsiya qilish hamda moliyaviy barqarorlikni oshirish kabi strategik maqsadlariga xizmat qiladi. Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, bank sektorining fond bozori bilan chuqur integratsiyasi iqtisodiyotning investitsion salohiyatini oshiradi, kapital bozorining likvidligini kuchaytiradi va kredit resurslariga bo'lgan bosimni kamaytiradi.

O'rganganlik darajasi. Qimmatli qog'ozlar bozorida tijorat banklari faoliyatini kengaytirish masalasi xalqaro va milliy ilmiy adabiyotlarda keng ko'lamda tadqiq etilgan bo'lib, ushbu yo'nalishning nazariy asoslari moliya bozorlari rivojlanishi, bank tizimi barqarorligi va investitsion faollikni oshirish bilan uzviy bog'liqdir.

Avvalo, moliya bozori infratuzilmasi, uning tarkibiy tuzilishi va funksional mexanizmlarini o'rgangan xorijiy iqtisodchi olimlar — J.Keynes,⁴ F.Modigliani, M.Miller,⁵ E.Fama⁶, R.Merton⁷ kabi tadqiqotchilar qimmatli qog'ozlar bozori iqtisodiy o'sish uchun muhim resurs taqsimlovchi tizim ekanligini ta'kidlaydilar. Ularning ilmiy qarashlariga ko'ra, banklarning fond bozori operatsiyalarida faol ishtiroki moliyaviy vositachilikni chuqurlashtiradi, kapitalning erkin harakatini ta'minlaydi va risklarni diversifikatsiya qilish imkonini kengaytiradi.

⁴ Keynes J.M. The General Theory of Employment, Interest and Money. — London: Macmillan, 1936. — 472 p.

⁵ Modigliani F., Miller M. The Cost of Capital, Corporation Finance and the Theory of Investment. // American Economic Review. — 1958. — Vol. 48, No. 3. — P. 261–297.

⁶ Fama E.F. Efficient Capital Markets: A Review of Theory and Empirical Work. // Journal of Finance. — 1970. — Vol. 25, No. 2. — P. 383–417.

⁷ Merton R.C. Continuous-Time Finance. — Cambridge: Blackwell Publishers, 1990. — 312 p.

Tijorat banklarining qimmatli qog'ozlar bozoridagi o'rniga bag'ishlangan tadqiqotlar orasida J.Sink, P.Rose, S.Hudgins,⁸ F.Mishkin,⁹ X.Markovits asarlarida bank portfellarini optimallashtirish, investitsiya faoliyatining risk darajasini baholash, aktivlar tuzilmasini diversifikatsiya qilishning nazariy modellari yoritilgan. Mazkur tadqiqotlarda qayd etilishicha, banklarning fond bozori operatsiyalari nafaqat daromadlilikni oshiradi, balki ularning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda ham muhim rol o'ynaydi.

Mahalliy mualliflar — O'zbekiston va MDH davlatlari olimlari (A.Vahobov, N.Muminov¹⁰, Sh.Sharipov,¹¹ O.Khasanov,¹² B.Jo'raev¹³ va boshqalar) qimmatli qog'ozlar bozori rivojlanishining institutsional asoslari, normativ-huquqiy bazadagi o'zgarishlar, tijorat banklari va fond bozori o'rtasidagi o'zaro integratsiyani kuchaytirish zaruriyatini asoslab berganlar. Ularning ilmiy izlanishlarida banklar tomonidan aksiyalar, obligatsiyalar, depozit sertifikatlar va boshqa moliyaviy instrumentlardan foydalanish ko'lamini kengaytirish bozor likvidligi hamda kapital oqimini oshirishning muhim omili sifatida talqin etiladi.

Asosiy qismi. Qimmatli qog'ozlar bozori – iqtisodiyotning moliyaviy resurslari qayta taqsimlanadigan, investitsiya oqimlari shakllanadigan va iqtisodiy sub'yektlar faoliyati moliyaviy instrumentlar orqali muvofiqlashtiriladigan tizimdir. Banklar ushbu tizimda quyidagi asosiy funksiyani bajaradi:

Tijorat banklarining qimmatli qog'ozlar bozorida amalga oshiradigan operatsiyalarini quyidagi guruhlariga ajratish mumkin:

a) Emissiya faoliyati – obligatsiyalar, depozit sertifikatlar va boshqa vositalar orqali uzoq muddatli resurslarni jalb qilish. Bunda banklar o'zining uzoq muddatli resurs bazasini kengaytirish maqsadida obligatsiyalar, depozit sertifikatlar va boshqa moliyaviy instrumentlarni emissiya qiladi. Emissiya jarayoni bankning kapitallashuv darajasini oshirish, likvidlik zahiralarini kuchaytirish va iqtisodiy faolligini kengaytirish imkonini beradi.

b) Investitsion operatsiyalar – davlat va korporativ qimmatli qog'ozlarga sarmoya kiritish orqali daromad manbalarini diversifikatsiya qilish. Banklar mavjud resurslarining bir qismini davlat qimmatli qog'ozlariga, korporativ obligatsiyalarga va boshqa likvid aktivlarga yo'naltiradi. Bunday operatsiyalar portfel daromadlilikini oshirish, foiz risklarini kamaytirish va aktivlar sifatini yaxshilashga xizmat qiladi.

⁸ Rose P.S., Hudgins S. Bank Management & Financial Services. — New York: McGraw-Hill, 2013 (9th Ed.). — 752 p.

⁹ Mishkin F.S. The Economics of Money, Banking and Financial Markets. — New York: Pearson, 2019 (12th Ed.). — 736 p.

¹⁰ Vahobov A., Muminov N. Moliya bozorlari: nazariya va amaliyot. — T.: "IQTISOD-MOLIYA", 2018. — 352 b.

¹¹ Sharipov Sh. Fond bozori va investitsiya jarayonlari. — T.: "Noshir", 2021. — 304 b.

¹² Khasanov O. Qimmatli qog'ozlar bozori va uning rivojlanish istiqbollari. — T.: "Iqtisodiyot", 2019. — 280 b.

¹³ Jo'raev B. O'zbekiston fond bozorining institutsional rivojlanishi. — T.: "Innovatsiya", 2022. — 243 b.

c) Brokerlik, dilerlik, trast va aktivlarni boshqarish xizmatlari – mijozlarning investitsion ehtiyojlarini qondirish va fond bozorida xizmatlar spektrini kengaytirish.

Banklar fond bozorida investorlarga xizmat ko'rsatish, mijozlarning topshiriqlari asosida qimmatli qog'ozlarni sotib olish yoki sotish bo'yicha vositachilik qiladi. Bu yo'nalish bank xizmatlarining diversifikatsiyasini ta'minlaydi va qo'shimcha komission daromadlar manbai bo'lib xizmat qiladi.

Tijorat banklari yuqori darajada ishonch talab qilinadigan aktivlarni boshqarish xizmatlarini ko'rsatadi. Ushbu faoliyat mijozlarning investitsiya portfelini shakllantirish, risklarni taqsimlash va kapitallarni ko'paytirish strategiyalarini amalga oshirishga qaratilgan.

Mazkur guruhlar bankning umumiy rentabelligi, likvidligi va kapital yetarliligini oshirishda muhim strategik ahamiyatga ega.

Mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishi, investitsiyalar oqimini oshirish va moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash jarayoni bank sektorining qimmatli qog'ozlar bozoridagi faoliyati bilan uzviy bog'liq. Banklar ushbu bozorga chuqur kirib borar ekan, quyidagi ijobiy natijalarga erishish mumkin:

- uzoq muddatli moliyaviy resurslar bazasining kengayishi;
- investitsion faoliyatning murakkablashuvi va diversifikatsiya darajasining ortishi;
- kredit portfelining sifatini oshirish;
- funding narxining pasayishi;
- moliyaviy vositalar bozorining likvidligi va shaffofligini kuchaytirish.

Banklarning fond bozoridagi ishtiroki nafaqat banklarni, balki iqtisodiyotning real sektorini ham qo'llab-quvvatlaydi. Emissiya vositalari orqali korxonalar arzonroq moliya manbalarini jalb qilishi, investitsion loyihalarni keng miqyosda amalga oshirishi hamda yangi ish o'rinlari yaratishi mumkin bo'ladi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, qimmatli qog'ozlar bozoridagi faollik banklarning iqtisodiy ko'rsatkichlariga quyidagi ijobiy ta'sirlarni ko'rsatadi:

- kapitalning aylanish tezligi oshadi;
- passivlar strukturasi barqarorlashadi;
- foizli daromadlar bilan bir qatorda investitsion daromadlar ulushi ortadi;
- makroiqtisodiy barqarorlik parametrlari mustahkamlanadi.

Fond bozorining rivojlanishi davlat iqtisodiyotida ham investitsion muhitni yaxshilaydi, xususi kapital oqimini kuchaytiradi va iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi. Bank sohasida olib borilayotgan islohotlar sharoitida qimmatli qog'ozlar bozorida faoliyatni kengaytirish quyidagi strategik yo'nalishlarga tayanadi:

1. Resurslarni jalb qilish mexanizmlarini diversifikatsiya qilish. Uzoq muddatli obligatsiyalar, raqamli sertifikatlar, tematik (green, social) bondlar emissiyasini kengaytirish orqali arzon va barqaror resurslar shakllantiriladi.

2. Investitsion portfelni modernizatsiya qilish. Portfel tarkibiga yuqori darajadagi ishonchga ega bo'lgan korporativ qimmatli qog'ozlarni kiritish, ularning muddat va risklar bo'yicha optimallashtirilgan nisbatini shakllantirish zarur.

3. Raqamli texnologiyalar asosida savdo jarayonlarini kengaytirish. Elektron savdo tizimlari va fintech platformalarni joriy etish orqali fond bozori likvidligi oshadi, tranzaksion xarajatlar kamayadi.

4. Xorijiy investorlarga ochiqlikni oshirish. Bank obligatsiyalari bo'yicha xalqaro reytinglar olish, xalqaro e'tirofga ega bo'lgan standartlar asosida emissiya o'tkazish investorlar sonini kengaytiradi.

Xulosa. Tijorat banklarining qimmatli qog'ozlar bozoridagi faoliyatini kengaytirish zamonaviy moliyaviy tizimning ajralmas qismi bo'lib, iqtisodiyotning investitsion salohiyatini oshirish, innovatsion moliyaviy vositalarni joriy etish va banklarning moliyaviy barqarorligini mustahkamlashda muhim o'rin tutadi. Banklar tomonidan emissiya siyosatini takomillashtirish, investitsion portfelni diversifikatsiya qilish, fond bozorida zamonaviy xizmatlarni kengaytirish va raqamli texnologiyalarni joriy etish ushbu jarayonning asosiy strategik yo'nalishlaridir. Ushbu chora-tadbirlarning izchil amalga oshirilishi moliya bozorlarining chuqurlashuviga, investorlar doirasining kengayishiga hamda bank sektorining raqobatbardoshligini yanada oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Keynes J.M. The General Theory of Employment, Interest and Money. — London: Macmillan, 1936. — 472 p.

2. Modigliani F., Miller M. The Cost of Capital, Corporation Finance and the Theory of Investment. // American Economic Review. — 1958. — Vol. 48, No. 3. — P. 261–297.

3. Fama E.F. Efficient Capital Markets: A Review of Theory and Empirical Work. // Journal of Finance. — 1970. — Vol. 25, No. 2. — P. 383–417.

4. Merton R.C. Continuous-Time Finance. — Cambridge: Blackwell Publishers, 1990. — 312 p.

5. Rose P.S., Hudgins S. Bank Management & Financial Services. — New York: McGraw-Hill, 2013 (9th Ed.). — 752 p.

6. Mishkin F.S. The Economics of Money, Banking and Financial Markets. — New York: Pearson, 2019 (12th Ed.). — 736 p.

7. Vahobov A., Muminov N. Moliya bozorlari: nazariya va amaliyot. — T.: “IQTISOD-MOLIYA”, 2018. — 352 b.
8. Sharipov Sh. Fond bozori va investitsiya jarayonlari. — T.: “Noshir”, 2021. — 304 b.
9. Khasanov O. Qimmatli qog‘ozlar bozori va uning rivojlanish istiqbollari. — T.: “Iqtisodiyot”, 2019. — 280 b.
10. Jo‘raev B. O‘zbekiston fond bozorining institutsional rivojlanishi. — T.: “Innovatsiya”, 2022. — 243 b.